

ÇALIŞAN ÇOCUKLARDA DUYGUSAL VE DAVRANIŞSAL SORUNLAR: Oto Sanayi Örneği

Durdu Baran ÇİFTÇİ*

ÖZET

Amaç: Çalışmanın amacı günümüzde sayıları 271 bini aşan (2006,TÜİK), sanayi sektöründe çalışan çocukların duygusal ve davranışsal sorunlarını tespit edip, benzer çalışmalarla karşılaştırarak belirlemektir. **Yöntem:** Araştırma kesitsel beşimleyici niteliğinde olup, sistematik örnekleme modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir. İvedik Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan, 1053 oto tamir atölyesinde 90 çocuğa ulaşılmıştır. Verilerin toplanması için görüşmeformu ve 11-18 Yaş Grubu Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği, kullanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve çözümlenmiştir. **Sonuçlar:** Çalışan çocuklarda depresif duyguların, içe yönelim sorunlarının ve dışa yönelim sorunlarının başka araştırmalarla karşılaştırıldığında yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Kurallara karşı gelme ve davranışsal sorunların yüksek olduğu tespit edilmiştir. **Tartışma:** Çalışan çocukların etkinlik, akademik ve sosyallik alt test sonuçlarının diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında düşük olduğu, DSM-IV uyumlu alt testlerinin, içe yönelim ve dışa yönelim sorunlarının aynı testlerle benzer yaş grubundaki çocuklara nazaran yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çocukların büyük bir bölümünün farklı oranlarda olmakla birlikte;fiziksel, duygusal ve cinsel istismara maruz kaldıkları bulunmuştur

Anahtar Sözcükler: Çalışan Çocuklar, Sorun Davranışlar, Risk Faktörleri

SUMMARY: EMOTIONAL AND BEHAVIORAL PROBLEMS AMONG WORKING CHILDREN: AUTO INDUSTRY SAMPLE

Objective: The aim of the study was to determine emotional and behavioral problems of over 271 000 children that currently work in the industrial sector (TUIK,2006) and compare the data to the ones from similar studies. **Method:** The research was cross sectional and descriptive in design and was conducted consistent with systematic sampling model. Ninety children who worked in 1053 mechanic shops at Ivedik Organised Industrial Region were included. Interview form for the collection of data and Self Assessment Scale for Adolescents aged 11-18 were used. Collected data was computerised and analysed. **Results:** It was found that depressive symptoms, internalizing and externalizing problems among working children were higher when compared to other studies. It was also found that there was a higher rate of opposition and defiance against rules and behavioral problems in these children. **Discussion:** Activity, academic and socializing sub test scores of working children were lower than those obtained from other studies while scores from subtests compatible with DSM-IV, internalizing and externalizing problems were higher than that of children with similar age groups measured by same tests. Although in different proportions, it was found that the majority of these children were exposed to physical, emotional and sexual abuse.

Key Words: Working Children, Problematic Behavior, Risk Factors

GİRİŞ

"Çalışan çocuk" tanımı ile ilgili genel yaklaşım, hayatını kazanmak ya da aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla çalışan 18 yaşın altındaki çocukları kapsamaktadır (Altıntaş 2003, Satz 2003). Gelişmekte olan ülkelerde hala büyük bir sorun olarak var olan "çalışan çocuklar", Türkiye için de çözümlenmeyi bekleyen önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2006 verilerine göre Türkiye'de 6-17 yaş grubundaki çalışan çocukların sayısı 958 bindir. Bunların 271 bini sanayi sektöründe çalışmaktadır (TÜİK 2006).

Yazmada çalışan çocuklar sorunu daha çok sosyo-ekonomik araştırmalar bağlamında ele alınmıştır. Çalışan çocukları ruh sağlığı açısından değerlendiren çalışmalar sınırlıdır. Çalışan çocukların ruh sağlığı bağlamında sosyo-demografik karakteristiklerinin belirlenmesi ve duygusal ve davranışsal sorunlarının araştırılması, gerek içinde buldukları risk faktörlerinin saptanması gerekse ruh sağlığı profillerinin ortaya konması açısından önemlidir.

Çocukların, gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen yaşam ve çalışma koşulları, ortamı ve ilişkileri içerisinde yer almaları düşünülemezken, çalışan çocuklar farklı nedenlerle çalıştırılmakta

*SHU, Adalet Bakanlığı, Ankara

Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi : 20 (1) 2013

ve yaşamlarını var etme mücadelesi vermektedirler. Bu mücadele onları her boyutu ile etkilemekte ancak çoğunlukla bu etki olumsuz olmaktadır. Çalışan çocukların, çocuklukta maruz kaldıkları baskı durumu, yetişkinliklerinde de onların ruh sağlığını olumsuz etkileme potansiyeli taşımaktadır. Yetişkinlerle yapılan klinik ve epidemiyolojik çalışmalarda da erişkin dönemde görülen psikiyatrik bozuklukların birçoğunun yetişkin dönemden önce başladığı gösterilmektedir (Canat 2000). Çalışma hayatında bulunmanın getirdiği psikososyal stresin klinik öncesi ve klinik çalışmalarda, merkezi sinir sisteminde, kortikotropin salgılayıcı faktör ve diğer nörotransmitter sistemlerde uzun dönemli kalıcı duyarlılığa yol açarak, endokrin, otonom ve davranışsal stres yanıtına neden olduğu gösterilmiştir (Dumlu ve Cimilli 2003). Bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilecek olursa, genetik, yaşamın erken dönemindeki stres etmenleri ve bireysel stres yanıtı, hastalık oluşumunu belirleyen etmenleri oluşturur. Nedenleri ne olursa olsun çocukların erken yaşta çalıştırılmaları; çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır (Bulut 1996, Forastieri 1997). Bilindiği üzere birey çevresel etkilere edilgen bir biçimde yanıt vermez. Doğumundan itibaren yanlılığa ve seçici algılamaya sahiptir. Geçmiş deneyimleri zemininde yeni yaşantılarını biçimlendirir. Bu nedenle aynı etki farklı bireylerde farklı yanıtları doğurur (Uslu 2008). Bu bağlamda çalışan çocuklarda çalışma hayatının getirdiği olumsuzlukların ruh sağlığını bozucu etkisi bireysel farklılıklar içerir. Ancak bu durum risk etmenleri bağlamında psikiyatrik hastalıklara yordandırabilir.

Çocuk için çalışma hayatında bulunmanın bir risk etmeni olduğu göz önüne alındığında araştırmanın genel amacı; günümüzde sayıları 271 bini aşan (TÜİK 2006) sanayi sektöründe, çalışan çocukların duygusal ve davranışsal sorunlarını saptayıp, sonuçların istatistiksel anlamlılıklarını değerlendirmek, sosyo-ekonomik durumun ruh sağlığını etkileme düzeyini belirlemeye çalışmaktır.

YÖNTEM

Araştırma kesitsel betimleyici niteliğinde, sistematik örneklem modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışma evreni İvedik Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan, 1053 oto tamir atölyesindeki 18 yaş altında çalışan erkek çocuklardır. Şimşek ve Erol'un "Çalışan Çocuklarda Yeterlik Alanları Davranışsal ve Duygusal Sorunlar" başlıklı araştırma sonuçlarında saptanan toplam problem puanı 25,3 ve standart sapma: 19,5 alınarak 122 deneklik örneklem büyüklüğü (% 80 güç ile 5 puanlık bir farklılığı, 19,5 standart sapma ve % 5 önemlilik düzeyinde evren ortalaması önemlilik testi) hesaplanmıştır (Şimşek ve Erol 2003, Hintze 2001). Sistematik örneklem modeline göre, 1053 oto tamir atölyesinin her birinde 1 çalışan çocuk olduğu öngörülerek, evren büyüklüğü, örneklem büyüklüğüne bölünmüş (1053/122) 8,6 ritmik sayısı 9'a yuvarlanmış ve başlangıç sayısı 6 kabul edilmiştir. 6 ile başlanarak ve her seferinde 9 eklenerek (örn; 33,42...) oto tamir atölyeleri ziyaret edilmiştir. Çalışma evreninin rastgele ve homojen dağıldığı öngörülerek hesaplanan 122 çocukluk örneklem hacmine ulaşması hedeflenmiştir. Ölçeklerin ve formların geri getirilmemesi, çocuklara ulaşamaması, atölye sahiplerinin müdahalesi, ölçek ve formların tam cevaplanmaması nedeniyle 90 çocuğa ulaşılmıştır.

Ölçme Araçları:

Çocukların sosyo-demografik verilerini ortaya çıkarmamıza olanak verecek, 49 sorudan oluşan 12 tanesi açık uçlu soru olan bir form oluşturulmuştur. Formun işlevselliği tespit için bir ön deneme yapılmış, deneme sonrasında bazı maddeler eklenmiş bazıları da çıkarılmıştır.

Veriler toplanılması için 11-18 Yaş Gençler İçin Kendim Değerlendirme Ölçeği (YSR) kullanılır.

mıştır. 11-18 Yaş Grubu Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği, bu yaş grubu gençlerin sorun davranışlarını kendi verdikleri bilgiler doğrultusunda standart biçimde değerlendirmektedir. Maddeler 1. şahıs olarak yazılmıştır. 11-18 Yaş Grubu Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği 17 yeterlilik ve 112 sorun davranış maddesinden oluşmaktadır. Yeterlilik ile ilgili maddeler, gencin ilgilendiği ve aktif olarak katıldığı spor ve spor dışı etkinlikleri, bu konulardaki becerileri, evde ya da ev dışında yaptığı işlerin sayısı ve niteliğini kapsar. Yeterlilik ve sorun davranış bölümlerinin puanları birirlerine etki etmezler. Sorun davranışlar son 6 ayda görülme sıklık derecesine göre 0,1 ve 2 olarak derecelendirilir ve maddeler çeşitli alt ölçekler içinde gruplandırılır. Ölçekten, "İçe Yönelim" ve "Dışa Yönelim" gibi, iki ayrı davranış belirti puanı elde edilmektedir. İçe Yönelim grubunu "Anksiyete/Depresyon, Sosyal İçe Dönüklük/Depresyon ve Somatik Yakınmalar", Dışa Yönelim grubunu ise "Kurallara Karşı Gelme ve Saldırgan Davranışlar" alt testlerinin toplamı oluşturmaktadır. Ayrıca, her iki gruba da girmeyen "Sosyal Sorunlar, Düşünce Sorunları ve Dikkat Sorunları" da ölçekte yer almaktadır. Bu alt testlerin toplamından "Toplam Problem" puanı elde edilmektedir. Ölçeğin DSM uyumlu alt testler de mevcuttur (Erol ve Şimşek 2010).

Ölçme Araçlarının Uygulanması

Çalışmada çocukların çalıştığı oto sanayi atölyelerine gidilerek bir kısım çocuğa anketler okunarak uygulanmıştır. Diğer çocuklara ise anketler bırakılmış, anketlerin nasıl doldurulacağı anlatılmış ve ertesi gün anketler çocuklardan toplanmış ve her anket üzerine çocuklarla görüşme yapılmıştır.

İstatistiksel İşlem

Araştırmada karşılaştırma grubu olarak; aynı ölçeklerin uygulandığı, aynı yaş aralığında ve aynı cinsiyetten çocuklardan yararlanılmıştır. Araştırma grubu ile kontrol grubunun eşleşen sosyo-ekonomik düzeyde olmaması bir sınırlılık olarak

görülebilir ancak verinin genel olana yordanabilmesi adına kontrol grubu olarak kullandığımız toplum örneklemini ile araştırma örnekleminin karşılaştırılmak istendiğine dikkat edilmelidir. Kontrol grubundan elde edilen bilgiler; Türkiye Ruh Sağlığı Profili araştırması verilerinin 11-18 Yaş Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması bağlamına uygulanmasında kullanılan verilerden oluşur (Erol ve Şimşek 2010). Anket formu ve ölçeklerle elde edilen veriler frekanslar ve yüzdelik olarak özetlendikten sonra sonuçlar arası karşılaştırmalar yapılmıştır. Ölçeklerin kesit puanları üzerinden tartışma yapılmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış, verilerin çözümlenmesinde SPSS 15 programı kullanılmıştır. Ölçümle elde edilen değişkenler bakımından bağımsız iki grubun karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistik olarak nitel değişkenlerde oran (yüzde), nicel değişkenlerde ise ortalama standart sapma ya da ortanca (minimum-maksimum) verilmiştir. $p < 0.05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmamıza katılan çocukların tamamı erkek çocuklardır. Çocukların yaşları 12-18 arasında değişmiş ortalama yaşları $15.7 \pm \dots$, (SS=1.3) olarak saptanmıştır. Çocukların % 5,6'sı okuma yazması yoktur, % 92,1'i de ilköğretim mezundur ve % 91,1'i aileleri ile yaşamaktadır. Ailelerin çocukların çalıştığı bildiği anlaşılmaktadır. Çocukların % 50'sine yakınının aileleri ile birlikteki geliri 1000 TL'nin altındadır. Araştırmamıza katılan çalışan çocukların % 26,4'ü işyerlerini gergin olarak nitelmişlerdir. Bunun yanında çocukların günlük çalışma saatleri % 67,7 oranında 9-12 saattir, % 21,1 oranında çalışma saati günlük 13 saati geçmektedir. (Tablo 1)

Oto sanayinde çalışan çocukların % 22,2'si fiziksel istismara maruz kaldığını belirtmektedir. Bu durum çocukların 5'te 1'inden fazlasının çalışma hayatında fiziksel istismara uğradığını göster-

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Çocukların Sosyo-demografik Özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Eğitim Durumu		
Okuma Yazma Bilmeyen	5	5.5
ilköğretim	82	91
Lise	2	2.2
Diğer	1	1.1
Kiminle Yaşadığı		
Aile	83	92.1
Akraba	3	3.3
Arkadaş	3	3.3
Diğer	1	1.1
Ailesi ile Birlikte Geliri		
0-500	13	14.4
501-1000	30	33.3
1001-1500	33	36.7
1501-2000	14	15.6
Günlük Çalışma Saatleri		
1-8	11	12.2
9-12	60	66.7
13-+	19	21.1
Çalışma Ortamları		
Rahat	66	73.3
Gergin	24	26.7
Toplam	90	100

Tablo 2. Çalışan Çocukların Sıklıkla Maruz Kaldığı Risk Alanları

	Sayı	%
Fiziksel İstismar Maruz Kalma		
Evet	20	22.2
Hayır	70	77.8
Sözel istismar Maruz Kalma		
Evet	51	56.7
Hayır	39	43.3
Cinsel istismara Maruz Kalma		
Evet	3	3.4
Hayır	87	96.6
İş Kazası Geçirme		
Evet	22	24.4
Hayır	68	75.6
Sigara Kullanım Durumu		
Evet	20	22.2
Hayır	54	60.0
Bıraktım	16	17.8
Madde Kullanımı (Alkol, Uyuşturucu, Uçucu Madde, Çakmak Gazı)		
Evet	42	45
Hayır	48	55
Toplam	90	100

Tablo 3. Çalışan Çocuklarda ve Toplum Örnekleminde 11-18 Yaş Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği Yeterlilik Alt Testleri

Yeterlilik Alt Test Puanları	Araştırma N:90 (Erkek)		YSR/11-18 Toplum Örnekleme N:1109(Erkek)		P
	Ortalama	Ss	Ortalama	Ss	
Etkinlik	7.3	2.6	7.8	4.2	0.270
Akademik Başarı	1.5	1.2	2.2	1.5	<0.001
Sosyallik	6.1	1.6	8.5	2.0	<0.001
Toplam Yeterlilik	14.5	3.7	18.5	5.9	<0.001

mektedir. Araştırmamıza katılan çocukların % 56.7'si sözel istismara maruz kaldığını belirtmiştir. Bununla birlikte çalışmaya katılan çocukların % 3.4'ü cinsel istismara maruz kaldığını belirtmektedir. Çalışmamıza katılan çocukların % 24.4'ü çalışırken iş kazası geçirdiklerim, kaza türlerini de; üzerlerine araba düşmesi, vücudunda bazı yerlerin kesilmesi, yanma ve yaralanma olarak tarif etmişlerdir. Çocukların % 22.2'si halihazırda sigara içtiğini, % 17.8'i de daha öncesinde sigara içtiğini ancak şu an kullanmadığını belirtmiştir. Çocukların % 40'ının sigara içme deneyimi mevcuttur. Araştırmamıza katılan çocukların % 45'i alkol, uçucu madde, çakmak gazı vb. maddelerden en az birini kullanma deneyimi yaşadığını belirtmiştir. (Tablo 2)

Tablo 4'te araştırmaya katılan çocukların YSR ölçeğinde sorun davranışlarının puanlaması bulunmaktadır. Oto sanayinde çalışan çocukların pek çok alt ölçek puanları, toplum örnekleme ile karşılaştırıldığında yüksek saptanmıştır. Araştırmamızda sosyal içe dönüklük/depresyon, somatizasyon, sosyal sorunlar, düşünce sorunları, dikkat sorunları, kurallara karşı gelme davranışları, saldırgan davranışlar, obsesif kompulsif problemler, travma sonrası stres problemleri, içe yönelim, dışa yönelim, duygu durum bozukluğu, somatizasyon bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, karşı olma-karşı gelme bozukluğu, davranım bozukluğu toplum popülasyonu ile karşılaştırdığımızda anlamlı derecede yüksek puan aldığı saptanmıştır

($p < 0.05$).

TARTIŞMA

Türkiye'de çalışma yaş sınırı yasal olarak 16'dır. Bu çalışmada ise ulaşılan çocukların en küçüğü 12 yaşındadır. Bu durum çocukların pek çoğunun yasal olmayan bir şekilde çalıştırıldığını göstermektedir. Saptanan çalışma yaşları çocukların büyüme çağının başlangıcıdır. Çalıştırılması, çocuğun gelişimini bedensel düzlemde olduğu kadar, ruhsal ve ilişkisel düzlemde de engellemektedir (Boidin 1995). Gelişme, varlığı her düzeyde sorgulayan bütünsel bir süreçtir; gelişme engellendiğinde gözlenebilir bulgular (büyüme geriliği, sırt ağrısı, yorgunluk, iştahsızlık, içe kapanma ya da saldırganlık vb.) herhangi bir düzeyde ortaya çıkabilir. Ergenliğin başlangıcında fiziksel yük altına giren çocukların karşılaştıkları güçlükler nedeniyle gelişimlerini tam olarak gerçekleştiremeyecekleri ya da gelişim rotalarının "normal" kabul edilebilecek çizgiden sapacakları öngörüsü yapılabilir (Duyar ve Özener 2003).

Bu çalışmada çocukların tamamına yakınının aileleri ile birlikte yaşadıkları ve ailelerin çocukların çalıştığını bildiği anlaşılmaktadır. Çocukların aileleri ile birlikte toplam gelirleri Türk-ış'in belirlediği yoksulluk sınırının (2.843 TL, 2010 yılı için) altodadır, ailelerin % 15'inden fazlası da açlık sınırının altodadır (870 TL, 2010 yılı için). Çalışma hayatında çocuğun

Tablo 4. Çalışan Çocuklarda ve Toplum Örnekleminde 11-18 Yaş Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçek Puanları

Sorun Davranışlar	Araştırma N:90(Erkek)		YSR/11-18 Toplum Örneklemi N:1109(Erkek)		P
	Ortalama	Ss	Ortalama	Ss	
Anksiyete/Depresyon	6.1	3.2	5.5	4.1	0.148
Sos. İçe Dön./Depresyon	5.0	2.8	3.4	2.5	<0.001
Somatik Yakınmalar	4.0	2.4	2.3	2.6	<0.001
Sosyal Sorunlar	4.8	3.2	3.5	2.9	<0.001
Düşünce Sorunları	4.4	3.7	2.3	2.6	<0.001
Dikkat Sorunları	5.6	2.8	2.9	2.4	<0.001
Kurallara Karşı Gelme Davranışı	7.0	5.4	3.5	2.6	<0.001
Saldırgan Davranışlar	9.7	5.8	5.7	4.7	<0.001
Obsesif-Kompulsif Problemler	3.6	2.5	3.1	2.4	0.045
Travma Sonrası Stres Problemleri	7.9	4.1	6.6	4.3	0.006
Olumlu Özellikler	16.9	4.9	16.8	6.9	0.935
İçe yönelim	15.1	7.3	11.2	7.8	<0.001
Dışa Dönelim	16.7	10.7	9.3	6.8	<0.001
Toplam Problem	46.5	21.5	31.8	20.9	<0.001
DSM-Uyumlu Alt Testler					
Duygu Durum Bozukluğu	6.8	4.2	3.5	3.1	<0.001
Anksiyete Boz.	2.3	1.8	2.3	1.9	1.000
Somatizasyon Boz.	1.9	1.8	1.2	1.9	<0.001
Dikkat Eksikliği/ Hiperaktivite Boz.	4.2	2.4	1.9	1.7	<0.001
Karşıt Olma-Karşı Gelme Bozukluğu	3.6	2.0	2.4	2.0	<0.001
Davranım Bozukluğu	6.6	6.2	2.2	2.4	<0.001

ekonomik bir gelir kaynağı olarak görülmesi, çocukta doğrudan sömürüldüğü duygusu ve öz değersizlik duyguları yaratabilir (Bildik 1998).

Çocuğun gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilmesi için bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişimi kadar duygusal gelişimi için de doğru yer ve zamandan yoksun bırakılmaması gerekmektedir. Gergin ortamlar (huzursuzluk ve

öfke içeren) bunun önünde ciddi engellerdir. Çalışmada çocukların % 26.7'si çalışma ortamlarım gergin olarak tanımlamışlardır. Çocuğun kişiliğinin sağlıklı gelişimine olanak sağlayamayacak gergin ortamlarda bulunması, çocuğu tehdit altında tutarak kişiliğinin olumsuz şekillenmesine zemin hazırlamaktadır (Kahsan ve Israr 2008). Gergin ortamlarda bulunmanın, çocuğun benlik gücünü desteklemekten uzak,

sorun çözme becerisinin geliştirilmesine engel, sorun yaratan, iletişim becerisini ortadan kaldıran akran ve usta istismarının yoğun olduğu durumlar çocuğun ruh sağlığı açısından ciddi bir risk etmenidir (Bildik 1998, Bodin 1995). Çocukların yasal çalışma saatleri 8 saat iken, araştırmamızda çocukların 9/10'unun 9 saat ve üzerinde çalışma süreleri olduğu saptanmıştır. 2000 yılında İstanbul'daki bir sanayi bölgesinde çalışan çocuklarla ilgili yapılan araştırmada çocukların % 84'ünün 10 saatin üzerinde çalıştığı bulgusuna ulaşılmıştır (Sunal 2009). Bu oranlar çalışmamızla uyumludur. Çocuklar açısından oldukça uzun olan bu çalışma saatleri, çocuğun sağlığını olumsuz etkileyerek, yorgunluk, bıkkınlık, dikkat yoğunluğunda azalma gibi fizyolojik tepkilere yol açar ve kaza olasılığını artırır (Fişek 1986). Çocuklarla yapılan görüşmeler sırasında pek çok çocuk uzun çalışma saatleri yüzünden, dinlenmeye, akranları ve ebeveynleri ile birlikte olmaya zaman ayıramadıklarını ve bundan rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. İstanbul semt pazarlarında yapılan bir çalışmada, çocukların erken saatte kalktıkları eve geç döndükleri, dolayısıyla uyku ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıkları belirtilmiştir (Kolaç ve ark. 2006). Uyku ihtiyacının yeterince karşılanamaması, çocuklar için önemli bir stres kaynağı oluşturabilmekte ve fiziksel gelişimleri bundan olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Forastieri 1997).

Çalışmada çocukların % 22.2'si fiziksel istismara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir (Tablo 2). Çocukların fiziksel istismara maruz kalmaları hem kısa hem uzun dönemde görülebilen bedensel, duygusal ve sosyal sorunlara yol açabilir. Süreğen fiziksel istismara maruz kalan çocuklar, her hareketten kendilerini tehdit edecek bir anlam çıkarmaya başlayarak aşırı uyarılmışlık durumuna girerler. Bu nedenle de sosyal, bilişsel ve duygusal deneyimlerden yararlanamaz hale gelir, olumlu duygusal gelişim için temel olan sağlıklı bağlanma ilişkisi kuramazlar (Duman 2009). İnsanları incitmekten etkilenmediği için bu çocuklarda saldırganlık ve suça yatkınlık sık

görülür (Şahin 2008). Çalışmayı gerçekleştirirken henüz 13 yaşında bir çocuğun kendisine şiddet uyguladığını ve çok kötü davrandığını söylediği ustasını anlatırken "her gece rüyamda onu öldürdüğümü görüyorum, belki bir gün gerçek olur" ifadesini kullanması dikkate değerdir. Araştırmamızın derinlikli görüşmeye dayanan bir niteliği olsa idi, benzer ifadelerin çoğalacağı düşünülmüştür.

Çalışan çocukların yoğun olarak duygusal istismara ve sözel şiddete maruz kalmaları onları biyopsikososyal olarak etkilemektedir. Araştırmamızda bu oran % 43.3 olarak belirlenmiştir. Hakaret, aşağılama ve küfür ile birlikte diğer örseleyici etmenler devreye girdiğinde, çocuklarda madde kötüye kullanımı, yeme bozuklukları, öz kıyım düşünce ve girişimleri gibi yüksek risk taşıyan davranışlar daha çok ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte çocuğun henüz küçükken yaşadığı küfür, aşağılanma ve dayağa maruz kalma durumu, çocuğun o dönemde karşı koyamayacağı boyuttadır ve oluşan çaresizlik yetişkin hayatta da sürer (Dursunkaya 2008). Davranış ve ona bağlı çevresel tepkiler arasında kavranabilir bir ilişki olmadığında, çocuk çaresiz, seçenezsiz ve olaylar üzerindeki "kontrol algısını" kaybetmiş olarak çevreyi etkileme girişimlerinden de vazgeçmektedir (Kılıç ve Oral 2006). Bunun yanında örselenmenin getirdiği korku çocukta güven duygusunu derinden sarsar, bu durum süreğen güvensizlik ve karamsarlık oluşturur bunun sonucunda da anksiyete ve depresyon riski artar. Çocukların sağlıklı gelişimi için uygun çalışma koşulları, çocuk ve ergenlerde kalıcı bedensel ve ruhsal sorunlara neden olmaktadır (Yörükoğlu 2007). Bildik, 1998 yılında yaptığı çalışmada çocukların % 59.7'sinin başta duygusal istismar olmak üzere fiziksel ve cinsel istismara maruz kaldığını ortaya koymuştur. Bulufun 1996 yılında gerçekleştirdiği çalışmada ihmal ve istismara maruz kalan çocuk oranı % 61 olarak bulunmuştur.

Çocukların cinsel istismar vakalarını anlatmaları

ÇİFTÇİ

çok sınırlı olmakla beraber, araştırmamızda ulaştığımız % 3,4 oran dikkate değerdir. Ancak bu veri bağlamında araştırmanın derinlikli görüşme niteliğinde olmaması gibi sınırlılıkları göz önüne alındığında ve çalışan çocuklarda cinsel istismar olgusunu araştıran bir başka çalışmaya ulaşamadığından karşılaştırma yapmak mümkün olamamıştır. Fakat bilinen bir gerçek olarak pek çok nedenle çocuklar cinsel istismar olgularını çok büyük oranda ifade etmemektedirler.

Cinsel istismar olgusunun açıklanması çocukların bulunduğu ortamda daha da travmatik tepkilerle karşılaşmalarına neden olabilmektedir; bu ve buna benzer nedenlerle çocuklar maruz kaldıkları istismarı açıklamaktan sakınmaktadırlar. Çocuklukta cinsel istismara maruz kalmış erişkinlerde sigara, alkol, depresyon, madde kötüye kullanımı, yeme bozukluğu ve intihar, normal popülasyona oranla daha yüksek görünmektedir. Ayrıca cinsel istismar yaşantısının ergenlerde intihar davranışı için riski 8 kat arttırdığı bilinmektedir (Şahin 2008). Genel olarak çocuklarda özelde de çalışan çocuklarda tespit edilen ihmal ve istismar niteliğindeki durumlarda kurumlara (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürlükleri, Cumhuriyet Savcılıkları) ihbarların yapılması gereklidir (Araştırmamızda da bu yönde gerekli ihbarlar yapılmış ve çocuklar bu konuda gerekli kurumlara yönlendirilmiştir). Sanayi sitelerinde çalışan çocuklar, yetişkin işçiler için bile büyük tehlikeler yaratan makineler ve kimyasalların içinde çalışmaktadır (Dündar 2009). Türkiye'de 2005 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada her 100 işçiden 1.07'sinin iş kazası geçirdiği tespit edilmiş. Bu oran 15-17 yaş aralığında % 2'ye çıkarak en yüksek oranı oluşturmaktadır (Bilir 2007). Araştırmamızda bu oran % 24'e çıkmaktadır. Oranın bu kadar yüksek olması dikkat çekici olduğu kadar bu, çalışma örneğinde yaş ortalamasının 15,7 olmasına da bağlanabilir.

Araştırmamızda çocukların % 22.2'sinin halihazırda sigara kullandığı, % 17.8'inin de önc-

esinde sigara içtiği ancak şu an bıraktığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ankara'da sanayi sitesinde çalışan çocuklarla ilgili yapılan bir çalışmada, çalışan 11-15 yaş grubu çocuklarda sigara içme sıklığı %41.7 olarak saptanmıştır (Fişek ve Taştürk 1995). Araştırmamıza katılan çocukların % 45'inin madde kullanım (alkol, uyuşturucu, uçucu madde, çakmak gazı) deneyimi vardır. Mersin çıraklık okullarında yapılan bir taramada, çalışan gençlerde alkol kullanım yaygınlığı % 39.1 olarak bulunmuştur (Öner ve ark. 2005).

Çalışmamıza katılan çocukların sigara kullanmaya başladıkları yaş ortalama 13.24 olarak saptanmıştır. Çalışma yaşamına katılımı birlikte gençlerin erişkin sorumluluğunu üstlenmesi, genel olarak bir erişkin davranışı olarak kabul gören sigara, alkol ve madde kullanımını da beraberinde getirebilmektedir (İlhan ve ark. 2005). İşyerinde çocuklar, kendilerini ifade etme, belli bir gruba dahil olma ihtiyacını karşılamak amacıyla, bulunduğu çevrede kabul gören bir davranış olarak, sigara içmeye ya da madde kullanmaya başlayabilmektedir. Araştırmamızdaki YSR yeterlilik alt testleri, Erol ve Şimşek'in aynı testi kullanarak gerçekleştirdikleri, toplum örneğinde bulunan puanlar ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışan çocuklarla toplum örneğine göre önemli farklılık saptanmıştır. Çalışmamızda, oto sanayinde çalışan çocukların, çalışmayan ya da başka alanda çalışan çocuklara göre, günlük faaliyet, spor ve müzik faaliyetlerine katılımı ve okul başarılarını daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Şimşek ve Erol 2003). Bunun yanında çalışan çocukların, ailelerinin ekonomik yoksunluk içinde yer almaları, çocukların çalışma dışında başka bir faaliyete zaman ayıramamaları, ülkemizde çocukların etkinlik alanlarını güçlendirebilecek kuruluşların sınırlı olması, olan kuruluşların da yüksek maliyetli olmasının çocukların bu tür etkinliklere katılımını engellediği düşünülmektedir.

Araştırmamızda çocukların içe yönelim ve dışa yönelim sorunları da incelenmiştir. Dışa yönelim sorunları, diğer insanlarla olan

çatışmaları yansıtırken, içe yönelim de daha çok içsel sıkıntıların ve sorunları göstergesidir. Araştırmamızda gerek içe yönelim gerekse dışa yönelim sorun puanları toplum örnekleminde yüksek çıkmıştır.

DSM uyumlu alt testlerdeki duygudurum bozukluğu, somatizasyon bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, karşı olma-karşı gelme bozukluğu, davranım bozukluğu oranları toplum örnekleminde göre daha yüksek saptanmıştır. Yüksek çıkan puanlar, çocukların belirlenen puanların başlıkları bağlamında ciddi bir risk grubu olduklarını düşündürmektedir.

Araştırmada bazı sınırlılıklar mevcuttur bunlardan bazıları şunlardır; Çocuklarla ilgili psikiyatrik bir değerlendirme yapılmamıştır, elde edilen sonuçlar çocukların bildirimine bağlıdır, kontrol grubu ile araştırma grubu arasında sosyoekonomik bir eşleşme mevcut değildir. Çalışan çocuklar konusunda bu ve buna benzer sınırlılıkları aşan çalışmaların gerçekleştirilmesinin daha derinlikli bir bilginin oluşmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

SONUÇLAR

Çocukların çalışma hayatında yer almaları çok boyutlu nedensellik içermektedir. Temelde çocukların çalışma hayatında yer almaları "yoksulluk" ile ilişkili iken, diğer etkili faktörler; eğitim sisteminin yapısı, ailelerin çocuğa bakış açısı, geleneksel değerler ve çocuğun doğuştan sahip olduğu özelliklerdir. Oto sanayiinde çalışan çocuklar, işyerlerindeki kişilerin tutumları, ekonomik gelirleri bağlamında psikolojik, ekonomik ve sosyal sorunlarla baş başa kalırlar. Çocukların bir kısmı, işyerlerinde küfür, dayak ve tacize maruz kalarak, fiziksel, duygusal ve cinsel istismara uğramaktadırlar. Çalışan çocukların ailelerinin çocuklarının çalışma yaşamı içinde yer almalarına olumsuz bakmadıkları saptanmıştır. Bu durum ailelerin pek çok değişken noktasında çocukların işgücüne katılmalarını desteklediklerini ortaya çıkarmıştır.

Çalışan çocukların yaklaşık W ünün iş kazası geçirdiği saptanmıştır. Bu oran başlı başına çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileyecek pek çok iş kazasına maruz kalma olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca iş güvenliği ve işçi sağlığı bağlamında yetersiz çalışma koşullarının çocukların sağlıklarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Çalışan çocukların psikoaktif madde kullanım oranının yüksek olduğu bulunmuştur. Çocukların % 25'inin sigara kullandığı, % 17'sinin sigara deneyimi olduğu, % 45'inin alkol, uçucu madde, uyuşturucu gibi maddeleri deneyimledikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışan çocuklarda içe yönelim sorunlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte dışa yönelim sorunlarının da başka araştırmalarla karşılaştırıldığında yüksek olduğu bulunmuştur. Çocuklarda özellikle, kurallara karşı gelme ve davranışsal sorunların oldukça yüksek olduğu, diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında tespit edilmiştir. Çalışan çocuklarda etkinlik, sosyallik ve akademik puanları kendi yaş gruplarına göre oldukça düşüktür. Ekonomik yoksunluk, sürekli çalışma kendileri için zaman ve maddi kaynağın olmaması, çalışan çocuk olması nedeniyle eğitimine devam eden çocuklar bağlamında yabancılaşması ve ailesinin bu alandaki desteksizliği, yeterlilik puanlarının düşmesinin temel nedenidir. Çalışma koşullarına verilen psikolojik tepkiler, yaşa göre farklılık göstermektedir. Bunun yanında uyguladığımız testlerin DSM uyumlu alt testlerinde de çocukların puan ortalamaları, toplum örnekleminde karşılaştırıldığında yüksek bulunmuştur.

Öneriler

Çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda, ruhsal sorunlar bağlamında ciddi risk altında bulunan çalışan çocukların sorunlarının erken dönemde farkına varılıp, değerlendirilmesi; gerekli önlemlerin alınması ve yaşam niteliklerinin yükseltilmesi için çalışmaların yapılması gerekmektedir. Çalışan çocukların yoğun olduğu sanayi bölgelerinde ve

ÇIFTÇI

çıraklık eğitim merkezlerinde toplum temelli ruh sağlığı programlarının geliştirilerek, alan tarama çalışmaları yapılmalı ve kamusal hizmetlerin çocuklara daha da yaklaştırılması sağlanmalıdır. Çocuğun psikiyatrik değerlendirilmesinde, çalışan çocuk olması durumunda, çalışma ortamı, çalışma ve yaşam koşulları ve çalışma ilişkileri mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Çalışan çocuğun ruh sağlığının güçlendirilmesi adına kanıta dayalı uygulamaların yapıp duyurulması, sektörler arası işbirliği, çocukların aktif katılımına dayalı spor vb. olanakların artırılması gereklidir. Temelde en önemli olan ise çocukların her ne sebeple olursa olsun çalışma hayatında yer almalarının engellenmesi için çok boyutlu çalışmaların yapılmasıdır.

KAYNAKLAR

Altıntaş B (2003) *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe: Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*. İstanbul: İletişim Yayınları

Bildik T (1998) *Çalışan ergenlerin sorun alanları ve etkili olan psiko-sosyal faktörler*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Entitüsü

Bilir N (2007) *Çalışma Hayatında Bir Risk Grubu: Ergen Çalışanlar*, http://www.undp.org.tr/publications/Documents/NHDRTR2008/HDR_BP_Nazmi_Bilir_doc2.pdf. Erişim tarihi:10.04.2009

Boidin C (1995) *Çalışma Yaşamında Çocuk: Psikososyolojik Yaklaşım*, çev: B.Piyal, Uluslararası Çalışma Bürosu Yayını, Ankara

Bulut I (1996) *Çocuk çalıştırılmasının psiko-sosyal boyutları ve sonuçları*. Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları içinde, E. Kahramanoğlu, (Ed.) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich-Naumann Vakfı Yayınları, Ankara, s-,135-147.

Canat S (2000) *Puberte ve Ergenlik, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları içinde, I Sayıl (Ed)*. Ankara Üniversitesi Yayınları. s:335-344

Duman E (2009) *Çocukların çalışma yaşamında karşılaştıkları şiddetin biçimleri*. Çocuk ve Şiddet Çalışyatı içinde, T Erkan (Ed) İstanbul Tabip Odası Yayınları. İstanbul, s:213-215.

Dumlu K, Cimilli C (2003) *Erken yaşam stresörlerinin nörobiyolojik sonuçları*. Türk Psikiyatri Dergisi 14:301-310

Dursunkaya D (2008) *Duygusal örselenme ve ihmal*. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı içinde, FÇ Çetin, A Çoşkun, E İşeri, S Miral, N Motavalli, B Pehlivanlı (Ed), Hekimler Yayın Birliği. Ankara, s; 478-487

Duyar İ, Özerler B (2003) *Çocuk İşçiler: Çarpık Gelişen Bedenler*. Ankara, Ütopya Yayınları.

Dündar FB (2009) *Çalışma yaşamında şiddet*. Çocuk ve Şiddet Çalışyatı içinde, T Erkan (Ed) İstanbul Tabip Odası Yayınları. İstanbul, s:220-240

Erol N, Şimşek Z (2010) *Okul Çağı Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçekleri El Kitabı (CBLC,YSR ve TRF)*. Ankara: Mentis Yayıncılık.

Fişek G (1986) *Çocuk işçilerin medikososyal sorunları araştırması*. Çalışma Ortamı Dergisi 8:27-32.

Fişek AG, Taştürk M (1995) *Çocuk çalıştırılan küçük işyerlerinde çalışma koşulları üzerine bir araştırma*. Çalışma Ortamı, Eylül-Ekim, s:15-23

Forastieri V (1997) *Children at Work: Health and Safety Risks*. Geneva, Switzerland: International Labour Organization.

Hintze J (2001) *NCSS and PASS. Number Cruncher Statistical Systems*. Kaysville, Utah.

İlhan İÖ, Demirbaş H, Doğan Y (2005) *Çıraklık eğitimine devam eden çalışan gençlerde alkol kullanımı üzerine bir çalışma*. Türk Psikiyatri Dergisi 16:237-244.

Kahsan A, Israr SM (2008) *Prevalence of behavioural and psychological problems in working children*. Pak Rupees 615 Vol. 58, No. 6.

Kılıç BG, Oral N (2006) *Çocuklarda öğrenilmiş çaresizlik üzerine bir gözden geçirme*. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi 13:76-86.

Kolaç N, Ergün A, Erol S (2006) *Pazarda çalışan çocukların çalışma koşulları ve sağlık durumları*, Türk Tabipler Birliği: Mesleki Güvenlik ve Sağlık Dergisi s:30-36.

Öner S, Şaşmaz T, Buğdaya R ve ark. (2005) *Mersin çıraklık eğitim merkezi'ne devam eden çıraklarda sigara, alkol, madde kullanma prevalansı ve etkileyen risk etmenleri*, Yeni Symposium 43:33-37.

Satz D (2003) *Child Labour: A Normative Perspective*. World Bank Economic Review 17:297- 309.

Şahin F (2008) *Fiziksel istismar*. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı içinde, FÇ Çetin, A Çoşkun, E İşeri, S Miral, N Motavalli, B Pehlivanlı (Ed) Hekimler Yayın Birliği. Ankara, s: 462-470

Sunal O (2009) *Çocukların Çalışma Alanları, Çalışma Koşulları, Sorunları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Çocuk ve Şiddet Çalışyatı içinde, T Erkan (Ed) İstanbul Tabip Odası Yayınları. İstanbul, s:228-235

Şimşek Z, Erol N (2003) *Çalışan çocuklarda yeterli alanları davranışsal ve duygusal sorunlar*. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını. Ankara, 14 (2):59-70.

Türkiye İstatistik Kurumu (2006) *Çocuk İşgücü Araştırması*, TÜİK Yayın No: 3441 Ankara.

Uslu R (2008) *Gelişimsel psikopatolojinin temel kavramları*. Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı içinde, FÇ Çetin, A Çoşkun, E İşeri, S Miral, N Motavalli, B Pehlivanlı (Ed), Hekimler Yayın Birliği. Ankara, s: 137-146

Yörükoğlu A (2007) *Ulusal çocuk ve ergen ruh sağlığı politikaları*. II. Çalıştay Çocuk ve Ergenlik Ruh Sağlığı Dergisi 14, s: 57-66.